

RAPPORTER FRÅN ARBETSLIVET

Reportageböcker om arbete bildar sin egen genre. Det rör sig ofta om böcker med en politisk agenda: en drivkraft att avslöja, att röja illusioner, att ta död på myter, att undersöka fenomen som på något sätt finns mitt i samhället men ändå inte. De här böckerna om arbete har ofta som syfte att lyfta fram de former av arbete som pågår i samhället men som ändå är dolda på olika sätt: i privata företag, i undangömda stadsdelar – eller sådant som pågår hela tiden men som kanske framstår som normalt och naturligt och som därmed blivit osynligt.

Text: Mari Lindman

Ett klassiskt amerikanskt exempel på arbetsreportage är **Studs Terkels** tegelsten *Working: People Talk about What They Do All Day and How They Feel about What They Do* som publicerades år 1974. Terkel intervjuar folk som arbetar i olika branscher. Han talar med män och kvinnor, unga människor och äldre, som befinner sig i olika samhällspositioner; telefonister, sophämtare, managers, författare, jordbrukare. Fram träder bilden av ett mycket splittrat USA, vilket redan det är en ovanlig och inte så lite politiskt laddad bild i ett land som ofta presenteras som hårt arbetande och enhetligt strävande efter "den amerikanska drömmen". I boken blir det klart hur arbete spelar olika roller i människors liv. Terkels porträtt är levande, realistiska, ofta slående som korta noveller. Kanske är Terkel journalistikens **Bruce Springsteen**.

Ett svenskt exempel på ett intressant arbetsreportage är **Göran Palms** bok *Ett år på LM* (1972) där LM alltså står för LM Ericsson. Boken har en uttalad politisk agenda: att göra upp med olika falska bilder av arbetarklassen. I boken beskrivs (klass)relationer på arbetsplatsen, politiskt engagemang och själsdödande arbete. Att läsa boken på 2000-talet är fascinerande eftersom arbete i den här boken förankras i ett politiskt sammanhang och följaktligen finns det politiska drivkrafter att ge rättvisa beskrivningar av arbete och arbetsrelationer. Palms sjuttiotalsbok är intressant att läsa i en tid där mittfårans journalistik tenderar att skildra arbete med en bedräglig självklarhet: vi behöver alla ett arbete, och staten behöver vårt arbete. Två behov som

sammanfaller på ett lyckligt sätt. Vi läser hela tiden om olika metoder att skapa arbete, eller att få in ny, önskad arbetskraft i landet som ska ta hand om en åldrande befolkning eller andra sektorer där sådan arbetskraft behövs. Arbete som liv, som tillvaro träder ofta in i skuggorna, för att ibland snabbt blixtra fram i förgrunden i rapporter om utbrändhet och psykiskt press i arbetslivet.

Arbetslivsreportage, när de är som bäst, uppvisar en komplex bild av arbete. Arbete är inte endast ett sätt att förtjäna pengar, även om förtjänsten kan dominera ett visst

slags retorik kring/prat om arbete. Samtidigt är det viktigt att inte ge en förklarad bild av arbete som försörjning. Att vi i olika bemärkelser arbetar för "att få mat bordet" hänger också ihop med att det inte nödvändigtvis går hur lätt som helst att byta jobb eller säga upp sig. Berättelser som går ut på att finna sig i sin situation är många, och de är sinsemellan olika. Andra berättelser handlar om att vägra acceptera sin situation, att se att man måste byta jobb för att kunna leva på riktigt. De här reportageböckerna tar upp arbete som vardag; att komma som ny till en arbetsplats, att småningom få en överblick över eller förtrogenhet med

Vi läser hela tiden om olika metoder att skapa arbete, eller att få in ny, önskad arbetskraft i landet som ska ta hand om en åldrande befolkning eller andra sektorer där sådan arbetskraft behövs. Arbete som liv, som tillvaro träder ofta in i skuggorna, för att ibland snabbt blixtra fram i förgrunden i rapporter om utbrändhet och psykiskt press i arbetslivet.

ett ställe som först ter sig kaotiskt, att lära sig förstå nya människor. Tidsaspekten är avgörande. Det betyder olika saker att jobba på ett ställe en månad, några år eller att stanna hela sitt arbetsliv på en enda arbetsplats.

En av de funktioner arbetslivsreportage kan fylla är att påminna oss om former av arbete som av olika skäl glöms bort, eller till och med förtigs. Läser man böcker och artiklar om arbete just nu träffar man vanligen på en brett målad panoramabild av gränslöst och kunskapsbaserat arbete där det inte är klart vad som är arbete och vad som är lek: den kreativa klassen tycks breda ut sig och omfatta snart sagt allt arbete som blir allt mera ogripbart. Den här bilden behöver motbilder. På vilket sätt är arbete "ogripbart"? Är allt arbete sådant? Finns det inte hela tiden nya gränser som upprättas (och nya betydelser av gränser, geografiska och existentiella), nya former av relationer mellan arbete och icke-arbete? Varför betonas just de här jobben då man vill beskriva typiska former av arbete? Bilden av kreativt kunskapsarbete riskerar att bli ideologi.

Working in the Shadows: A Year of Doing the Jobs (Most) Americans won't Do (2010), skriven av **Gabriel Thompson**, går motströms mot en dylik generaliserande bild av "nutida arbete". Thompson, verksam i USA, skriver om de arbeten som oftast utförs av immigranter. Stor litteratur rör det sig inte om, men boken får mig att fundera på arbete, synlighet och osynlighet. En enorm mängd arbete är nedlagt i den värld som omger oss hela tiden. Vi vet ofta mycket lite om det arbete som upprätthåller den här vardagliga världen av tomater på butikshyllan, restaurangmat, rena rum på allmänna platser. Thompson försöker få ett sådant jobb där arbetskamraterna är mestadels immigranter. Han jobbar undercover. Thompson plockar sallad i Arizona med mexikanska arbetare som pendlar över gränser. Han jobbar på en fabrik i Alabama som förvandlar kycklingar till snabbmat (arbetskamraterna är både immigranter och amerikaner som bor på orten). Han får också ett jobb på en mexikansk restaurang i New York där han cyklar ut med mat till förmögna kunder. Som vit med New York-accent möts Thompson ständigt av frågan: "vad gör en som du här?" Ironiskt nog tror många arbetskamrater att han jobbar som spanare för immigrationsmyndigheterna.

Titeln på boken är både fånig och lite vilseledande. Thompson är inte ute efter att säga att amerikaner är lata och mexikaner är flitiga arbetare som tar vilket jobb som helst. Boken ställer frågor. Dessa frågor aktualiseras på nästan vilken ort som helst. Jag befinner mig i New York just nu och här är indelningarna i vem som gör vilka arbeten nedslående tydliga. Man ser få vita människor hämta soppor eller jobba på tvättinrättningar eller som städare. Att en sådan indelning finns är minst av allt "naturligt". På vilka

sätt finns det fortfarande en indelning i jobb "för finländare/vita amerikaner" och "jobb som ingen finländare/vit amerikan gör" och vad betyder det att göra sådana gränsdragningar, vilka myter/mönster framkommer här? De här frågorna hänger ihop med uppfattningar om arbete och samhälle. En del arbeten ses som nödvändiga men på olika sätt anonyma, "vem som helst kan göra [klara av] dem", "utbytbar arbetskraft". På något sätt förvandlas de här jobben i retoriken till reproducerande *samhällsfunktioner*, snarare än arbeten som tillhör det viktigaste i samhället. Thompson vill göra upp med de här sakerna. Vad innebär det att förstå sig själv som utbytbar arbetskraft, att en arbetsledare ser sin stab som utbytbar? Att protestera mot bilden av arbete som "sämre jobb"?

Arbetsplatserna som dessa immigranter jobbar på är kanske företag som vi känner till namnet på, men så mycket mer vet vi inte. I USA, skriver Thompson, uppmärksammas myndigheternas idoga arbete med att minimera illegal invandring mera än den exploatering som immigranterna utsätts för – eller de verksamheter och näringar som immigranter upprätthåller. Ett av skälet till att den här arbetsverkligheten är så okänd är så klart att en del av immigranterna i USA saknar giltiga dokument (vilket arbetsgivare på olika sätt utnyttjar genom att köpa arbetskraft för löner som inte ens kommer upp till lagstadgade minimilöner). Ett annat skäl är mera svårgripbart (dvs. det kan förstås på olika sätt). Kycklingnuggets eller salladsblad viskar inte om hur de blivit slaktade eller plockade. Vi möter dem i butiken som vardagliga varor till försäljning, som ting, snarare än som ett resultat av en arbetsinsats.

Boken är inte en eländesskildring utan innehåller också beskrivningar av kamratskap. Ibland beskrivs kamratskapet som ett slags antagonism mot arbetsledningen, eller ett slags gemensamt hanterande av en hård och ibland absurd situation. Thompson skriver också om samarbete – för att inte tala om genuin nyfikenhet på olika håll för de olikhe-

En av de funktioner
arbetslivsreportage kan
fylla är att påminna oss
om former av arbete som
av olika skäl glöms bort,
eller till och med förtigs.

ter som finns bland anställda på en arbetsplats som ofta representeras som "anonym massa", "utbytbar arbetskraft". Jobben som Thompson tar är tuffa, men de är hårda på ett antal olika sätt. Att plocka sallad kräver, märker Thompson, en sofistikerad teknik som det tar tid att lära sig. Arbetet är slitsamt för rygg och händer. I boken framhålls vikten av att han kunde konversera med arbetskamraterna – om han inte var för utmattad. Också arbetet i kycklingfabriken var fysiskt slitsamt, men framför allt presenteras det som meningslöst. En arbetsdag som består av en enda uppgift, att placera ett kycklingbröst på ett rullande band flera gånger i minuten, beskrivs som repetitiv och själödödade. Utmaningen under nattsiftet bestod i att hålla sig vaken, att helt enkelt gå i land med att genomföra de rörelser som krävdes. Samma sak gäller de dagar då det inte fanns mycket att göra, då den betalda arbetstiden gick ut på att stå och huttra. Den tredje arbetsplatsen innebar en mängd situationer som helt enkelt kan beskrivas som farliga. Att manövrera en trög cykel lastad med matkassar i den galna New York-trafiken var inte den lättaste av uppgifter. Thompson beskriver också de hierarkier som fanns i restaurangen, där vissa arbeten var restaurangens ansikte utåt, medan andra arbeten, som diskare och delivery boy, behandlades som nödvändiga för verksamheten men negligerbara och undandömda – och dåligt betalda. Att "arbeta bland skuggorna" kunde alltså ibland tillämpas på ett klimat på en arbetsplats.

Barbara Ehrenreichs bok *Nickel and Dimed: On (Not) Getting by in America* (2001), ett undersökande reportage om låglönejobb (som Ehrenreich själv provar på), har förstås en koppling till ett sådant här projekt. I boken kontextualiserar Thompson vad det innebär att bli tvungen att ta ett visst jobb och att försöka leva på lönen (vilket betyder olika saker om man bor i USA eller t.ex. pendlar till Mexico, som salladsplockarna i boken). Det som blir mycket tydligt är att det är bara vimsiga ekonomer som pratar om att vi väljer om vi vill arbeta mycket, lite eller ingenting alls. Hur mycket måste man arbeta för att klara sig? Den frågan avgör jag på egen hand bara i vissa fall (oftare finns det villkor på arbetsmarknaden som jag inte har inflytande över som enskild person). Dessutom: det är mycket sällan arbetaren själv som bestämmer i vilken takt arbetet ska utföras. Det senare är en särskilt viktig dimension i Thompsons bok. Men också här aktar han

sig för generaliseringar. På salladsfältet fanns det ett slags mening i att arbeta snabbare, ett slags drivkraft att lära sig en teknik, att hitta fram till egna knep. I den manuella fabriken fanns det inget att lära sig, bara att orka göra rörelser snabbt nog (och att inte somna). Ändå är det inte utslutande frågor om försörjning som Thompson intresserar sig för. Men precis som Ehrenreich ifrågasätter Thompson bilden av att lågt avlönade arbeten inte kräver yrkeskunskap. Han pekar på färdigheter som vi kanske inte ofta tänker på,

som att behändigt och snabbt manövrera i trafiken på en cykel eller att klippa sallad. Han diskuterar också hur vissa arbeten blir krävande för att de ur ett perspektiv omöjliggör alla former av kreativitet och eget tänkande (som att plocka kycklingbröst): hur hanterar man en sådan situation utan att gå sönder, själsligen? Det som är krävande här är att stå ut. Thompsons beskrivning av detta är nykter men glasklar. Han beskriver händer som blir obrukbara, dagar som sovs bort efter ett slitsamt nattsifte.

Den typ av journalistik som boken exemplifierar har en uppgift att fylla i ett samhälle där arbete på ett underligt sätt är både en privat (i dubbelbemärkelse), mellanmänsklig och offentlig angelägenhet. Det skapas ständigt nya myter om "det senkapitalistiska arbetet", "invandrarernas arbete" och "kunskapsarbete". De här myterna lever en kringvandrande existens, och blir en del av t.ex. diskussioner om invandring: finländarna utför det intellektuellt utmanande arbetet, men vi behöver en hjälparmé av utomstående händer och fötter för att klara av resten av samhällsfunktionerna som inte är så kreativa. Thompsons bok visar att arbete dels är en personlig fråga, en fråga om vad det betyder att leva (inte bara

överleva) men också att leva med andra (på jobbet, hemma) och att leva i samhället (att vara "arbetande medborgare", svartarbetande immigrant osv.). Framför allt visar han för tjänstfullt kopplingen mellan de här dimensionerna.

Kycklingnuggets eller salladsblad viskar inte om hur de blivit slaktade eller plockade. Vi möter dem i butiken som vardagliga varor till försäljning, som ting, snarare än som ett resultat av en arbetsinsats.

Mari Lindman är doktorand i filosofi vid Åbo Akademi